

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Боряк Оксана Володимирівна,
доктор педагогічних наук, професор,
завідувач-професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Сумського державного педагогічного університету імені А.С. Макаренка
ORCID ID: 0000-0003-2484-1237
Researcher ID: Z-1041-2018

Шеремет Марія Купріянівна,
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри спеціальної та інклюзивної освіти
Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка
ORCID ID: 0000-0003-1437-3820

Комплексний підхід до здобувачів освіти з особливими освітніми потребами – це системний підхід до надання освітніх, психологічних, соціальних і медичних послуг, спрямованих на створення сприятливих умов для навчання, розвитку та соціалізації таких дітей. Метою комплексного підходу є забезпечення максимальної реалізації потенціалу кожного здобувача з урахуванням його індивідуальних особливостей.

Визначають наступні складові компоненти комплексного підходу, серед яких: освітній компонент – розробка індивідуальної програми розвитку (ІПР), застосування адаптованих або модифікованих навчальних програм, використання спеціальних методик, засобів і технологій навчання. Психологічний компонент, у межах якого здійснюється діагностика емоційного стану дитини, консультування дитини, її батьків і педагогів; психокорекційна робота для подолання стресу, тривожності чи інших емоційних проблем. Соціальний компонент – допомога у соціалізації дитини в колективі; взаємодія з батьками для формування сприятливого середовища вдома, сприяння інтеграції дитини в суспільство через позашкільні активності. Медичний компонент: моніторинг стану здоров'я дитини; рекомендації щодо режиму дня, харчування та фізичних навантажень; надання спеціалізованої медичної допомоги (за потреби). Створення інклюзивного середовища: забезпечення доступності освітнього простору (фізичного та інформаційного); створення комфортних умов для навчання, адаптованих до потреб дитини; залучення асистентів вчителя, при потребі – тьюторів для індивідуальної підтримки.

До команди фахівців зазвичай можуть входити: педагоги, логопеди, психологи, дефектологи, соціальні працівники, медичні працівники, а також батьки. Їхня спільна робота дозволяє врахувати всі аспекти розвитку та навчання дитини.

Комплексний підхід здобувачів освіти з особливими освітніми потребами в умовах воєнного стану є надзвичайно важливим оскільки потребує адаптації під сучасні виклики.

Комплексний підхід має бути орієнтований на задоволення індивідуальних потреб дитини, допомогу в подоланні наслідків стресу та забезпечення безперервності освіти, навіть у складних умовах.

Комплексний підхід є ключовим елементом як спеціальної так і інклюзивної освіти, адже забезпечує рівні можливості для здобувачів освіти з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: комплексний підхід, педагогічні працівники, інклюзивно-ресурсні центри, індивідуальна освітня траєкторія, здобувачі освіти, особливі освітні потреби.

Boriak Oksana, Sheremet Maria. A holistic approach to students with special educational needs in the context of war

A Comprehensive Approach to Learners with Special Educational Needs is a systematic method of providing educational, psychological, social, and medical services aimed at creating favorable conditions for the learning, development, and socialization of such children. The goal of comprehensive support is to ensure the maximum realization of each learner's potential while considering their individual characteristics.

The key components of this comprehensive approach include: Educational Component: Developing an Individual Development Program (IDP); Utilizing adapted or modified curricula; Applying special teaching methods, tools, and technologies. Psychological Component: Diagnosing the emotional state of the child; Providing counseling to the child, their parents, and teachers; Conducting psychological interventions to address stress, anxiety, or other emotional challenges. Social Component: Assisting with the child's socialization within a group; Engaging with parents to foster a supportive home environment; Facilitating the child's integration into society through extracurricular activities. Medical Component: Monitoring the child's health status; Offering recommendations on daily routines, nutrition, and physical activity; Providing specialized medical care as needed. Creation of an Inclusive Environment: Ensuring accessibility of the educational space (both physical and informational); Creating comfortable learning conditions tailored to the child's needs; Engaging teaching assistants or tutors for individual support when required.

This approach is designed to provide holistic support, promoting the academic and personal growth of children with special educational needs and fostering their successful integration into society.

A team of specialists usually includes teachers, speech therapists, psychologists, special education professionals, social workers, medical staff, and parents. Their collaborative efforts ensure that all aspects of a child's development and learning are taken into account.

A comprehensive approach to learners with special educational needs during martial law is critically important, as it requires adaptation to current challenges.

This approach should focus on meeting the individual needs of the child, providing support to overcome the effects of stress, and ensuring continuity of education even under difficult circumstances.

A comprehensive approach is a key element of both special and inclusive education, as it guarantees equal opportunities for learners with special educational needs.

Key words: *comprehensive approach, pedagogical staff, inclusive resource centers, individual educational trajectory, students, special educational needs.*

Вступ. Освіта здобувачів із особливими освітніми потребами (ООП) в умовах війни стикається з численними викликами, пов'язаними з нестабільністю, відсутністю ресурсів і психологічним стресом. У таких обставинах важливо забезпечити безперервність освітнього процесу та створити умови, які підтримуватимуть розвиток і соціалізацію здобувачів освіти.

Під час війни діти з ООП є однією з найбільш вразливих груп населення. В умовах постійної небезпеки та тривалого стресу вони позбавлені належних умов для розвитку, корекції та навчання. Відчуття тривоги, страху, напруги та невизначеності ускладнюють ці процеси. Діти, які були змушені покинути зону бойових дій, прифронтові території, стикаються з труднощами соціальної адаптації в нових умовах. Зважаючи на те, що такі діти мають обмежені можливості швидко сприймати та обробляти інформацію з навколишнього середовища, необхідно впроваджувати в освітній процес заходи підтримки, спрямовані на зменшення наслідків психологічної травми.

Відповідно, особливої уваги потребує правильна організація комплексного підходу обраної категорії здобувачів, залучення фахівців на різних етапах його впровадження, інформування батьків (або їх представників чи опікунів).

Матеріали та методи. Методами дослідження були: аналіз першоджерел щодо вивчення досвіду впровадження комплексного підходу здобувачів із ООП в умовах війни, що дає змогу належним чином сформулювати теоретичні положення та практичні рекомендації у цій сфері; визначено методичні підходи до виявлення потреб дітей з ООП до здійснення якісної освіти у віддаленому (дистанційному) режимі; узагальнено методичні підходи до визначення потреб вище зазначеної категорії дітей у комплексних корекційно-розвиткових послугах та здійснено порівняльний аналіз існуючих методичних підходів до визначення потреб дітей із порушеннями психофізичного розвитку у комплексному підході в Україні в умовах сьогодення.

Результати дослідження. Комплексний підхід (КП) до дітей із особливими освітніми потребами – це багатовимірний метод організації навчання, виховання та підтримки, який враховує індивідуальні особливості, потреби та можливості кожної дитини. КП безумовно пов'язаний з психолого-педагогічним супроводом дітей із ООП і є предметом дослідження як науковців так і практиків нашої держави. У дослідженнях Ю. Бондаренко, В. Бондаря, Т. Вісковагої, А. Душки, В. Засенка, Т. Ілляшенко, Л. Кузавої, В. Кобильченка, С. Миронової, Л. Прохоренко, Т. Скрипник, Г. Соколової, О. Хохліної, М. Шеремет та ін. обґрунтовані організаційно-методичні засади супроводу здобувачів із ООП з різними порушеннями психофізичного розвитку [1].

Історія становлення КП до дітей із ООП пройшла довгий шлях, що включає еволюцію суспільного ставлення до людей з інвалідністю, розвиток педагогіки, психології та соціальних наук. У дослідженнях В. Бондаря, В. Золотверх, В. Липи, В. Синьова, М. Супруна та ін. було виокремлені історичні етапи становлення, серед яких:

1. Початковий етап (давні часи – XVIII століття): ізоляція та виключення. У давні часи дітей із ООП часто вважали «недосконалыми» або «проклятими». Більшість таких дітей не отримували освіти чи соціальної підтримки.

В епоху Середньовіччя домінували підходи ізоляції, де людей із ООП часто виключали з суспільного життя.

2. Перші спроби допомоги (XVIII – XIX століття) – поява інституцій. У цей період з'являються спеціалізовані заклади (інтернати, лікарні) для дітей із порушеннями зору, слуху та інтелектуального розвитку.

У 1779 році Жан-Ітар у Франції почав працювати з дітьми із порушеннями розвитку, застосовуючи індивідуальні методи навчання.

З'являються перші педагогічні системи, зокрема роботи Марії Монтесорі, які спрямовані на врахування індивідуальних потреб дитини.

3. Розвиток спеціальної освіти (XIX – середина XX століття). У XIX столітті з'являються школи для дітей із сенсорними порушеннями (глухих, сліпих). У цей період формуються спеціальні педагогічні методики для різних категорій дітей. У 1920-30-х роках акцентується увага на диференційованих підходах у навчанні.

4. Інклюзивна освіта та мультидисциплінарний підхід (друга половина XX століття). Після Другої світової війни змінюється ставлення до людей із ООП як до повноправних членів суспільства. У 1970-х роках розвивається концепція «нормалізації», яка передбачає, що всі діти мають право жити та навчатися в звичайному середовищі. У 1980-х роках у багатьох країнах приймаються закони про інклюзію, які підтримують право дітей із ООП на освіту в загальноосвітніх школах.

5. Сучасний етап (кінець XX – початок XXI століття) – комплексний підхід. Комплексний підхід стає основою роботи з дітьми із ООП. Він базується на: індивідуалізації освіти, мультидисциплінарній підтримці (педагоги, психологи, медики), активній співпраці з родиною дитини, інтеграції технологій у навчання.

Прийняття Конвенції ООН про права осіб із інвалідністю (2006) [2] зміцнило ідеї інклюзії та рівного доступу до освіти.

6. Український контекст. В Україні перші спеціальні заклади для дітей із ООП з'явилися в середині XX століття. У 2017 році ухвалено закон про інклюзивну освіту, який закріпив право дітей із ООП на навчання в загальноосвітніх школах [3].

Сьогодні в Україні розвиваються ресурсні центри, інклюзивно-ресурсні центри, адаптовані програми, спрямовані на підтримку дітей із ООП.

Комплексний підхід сьогодні є результатом довготривалого розвитку і ґрунтується на розумінні, що кожна дитина має право на якісну освіту, яка відповідає її індивідуальним можливостям.

Зупинимося на складових компонентах КП та особливостях їх здійснення саме в умовах воєнного стану.

Індивідуалізація навчання здобувачів із ООП в умовах воєнного стану – це підхід, який адаптує методи, матеріали та освітнє середовище для задоволення унікальних потреб кожної дитини, враховуючи виклики, спричинені кризовою ситуацією. Основними аспектами є: розробка індивідуальних освітніх програм (ІОП): визначення освітніх цілей відповідно до здібностей і потенціалу дитини; адаптація змісту навчання та темпу до індивідуальних потреб; гнучкі формати навчання: використання дистанційних або змішаних форм навчання для забезпечення доступу до освіти. Надання навчальних матеріалів у доступних форматах для дітей із різними порушеннями психофізичного розвитку.

Обов'язковою складовою індивідуалізації навчання є психологічна та емоційна підтримка: застосування стратегій для допомоги дітям у подоланні стресу та тривожності, спричинених війною. Забезпечення стабільної емоційної підтримки здійснюється через співпрацю з психологами та консультантами.

Індивідуалізація навчання передбачає створення безпечного освітнього середовища, що є безумовним пріоритетом фізичної та емоційної безпеки здобувачів у закладах освіти, укриттях або під час дистанційного навчання. Облаштування освітніх просторів з урахуванням особливих потреб дітей.

Індивідуалізація навчання неможлива без залучення батьків або опікунів, що передбачає надання рекомендацій та ресурсів для підтримки навчання дітей вдома, співпрацю педагогів і родин для забезпечення єдності підходів до навчання.

Фахова співпраця мультидисциплінарної команди супроводу дитини з ООП: включення педагогів, дефектологів, терапевтів, психологів та медичних працівників до розробки та реалізації індивідуальних планів. При цьому безумовною є необхідність фокусування на стійкість і безперервність освітнього процесу; розвиток навичок, які допоможуть дітям адаптуватися до змін і невизначеності; дотримання можливої мінімізації перерв у освітньому процесі для підтримання стабільності та результативності здійснення корекційно-розвиткової роботи.

Індивідуалізація навчання в умовах воєнного стану спрямована на забезпечення безперервного розвитку дітей із ООП, зміцнення їхньої стійкості та підтримку в освіті.

Наступною важливою складовою КП є психолого-педагогічна підтримка – забезпечення допомоги відповідних фахівців (психологів, логопедів, дефектологів тощо). Психолого-педагогічна підтримка здобувачів із ООП в умовах воєнного стану є важливою складовою забезпечення їхнього психоемоційного благополуччя, стабільного навчання та соціалізації під час надзвичайних умов. Ця підтримка включає комплекс заходів, спрямованих на допомогу дітям у подоланні стресу, тривожності та інших негативних наслідків війни. Можна визначити наступні напрями її здійснення:

1. Емоційна підтримка та корекція стресових реакцій. Забезпечення стабільної емоційної підтримки через психологічне консультування, групові або індивідуальні сеанси. Використання методів релаксації, арт-терапії, психологічних вправ для зниження рівня стресу та тривожності у дітей. Створення безпечного простору для вираження емоцій, що допомагає дітям справлятися з переживаннями від наслідків війни.

2. Психологічне коригування та профілактика психологічних проблем. Проведення психодіагностики для виявлення рівня стресу, тривожності, депресії, посттравматичних симптомів. Психокорекція на основі індивідуальних потреб, спрямована на подолання травмуючих ситуацій, адаптацію до нових умов життя. Профілактика розвитку психосоматичних порушень у дітей через регулярні консультації та психологічну підтримку.

3. Адаптація освітнього процесу до особливих умов. Розробка/впровадження адаптованих програм для здобувачів із ООП, що враховують їхні індивідуальні потреби, можливості та обмеження. Використання різних форм і методів навчання (дистанційне, змішане, індивідуальні заняття), які допомагають дітям продовжувати навчання навіть у складних умовах.

Підтримка дітей у засвоєнні навчальних матеріалів за допомогою асистентів, що дають можливість забезпечити індивідуальний підхід.

4. Робота з батьками та сім'єю. Психологічне консультування батьків для зниження рівня тривоги і стресу в родині, навчання методам підтримки дитини вдома.

Підтримка родин у створенні стабільного і безпечного домашнього середовища, яке допомагає дитині адаптуватися до змін і зберегти емоційну рівновагу. Співпраця з батьками в плануванні індивідуальних освітніх траєкторій для дитини та їх адаптація до нових обставин.

5. Розвиток соціальних навичок та інтеграція в суспільство. Підтримка дітей у розвитку комунікативних навичок, взаємодії з однолітками та дорослими в умовах стресу. Залучення дітей до позашкільних активностей (онлайн-групи, творчі майстерні), що дозволяють їм соціалізуватися і відчувати себе частиною громади. Створення умов для розвитку самостійності та впевненості через підтримку в адаптації до нових соціальних ролей і ситуацій.

6. Співпраця з мультидисциплінарною командою. Взаємодія з лікарями, соціальними працівниками, спеціалістами з фізичної реабілітації для надання комплексної підтримки дітям із ООП. Підключення педагогів, медичних працівників і психологів до створення індивідуальних планів розвитку та корекційної роботи.

7. Робота з посттравматичним стресом (ПТСР). Спеціалізовані психотерапевтичні методи для дітей, які пережили травмуючі ситуації, пов'язані з війною. Систематична робота щодо мінімізації симптомів ПТСР та адаптація до нових умов життя.

8. Допомога дітям у подоланні страхів і невпевненості, пов'язаних із соціалізацією. Використання психотерапевтичних методик для зниження рівня стресу та тривожності. Консультації для педагогів та соціальних працівників із питань роботи з дітьми у кризових ситуаціях.

Психолого-педагогічна підтримка є важливою складовою комплексного підходу до дітей із ООП в умовах

воєнного стану, оскільки вона забезпечує збереження емоційного здоров'я та можливість для безперервного навчання навіть за умов кризової ситуації.

КП не можливий без соціальної інтеграції дітей із ООП в умовах воєнного стану і передбачає забезпечення їхньої участі в суспільному житті, розвитку навичок соціальної взаємодії та подолання ізоляції. У кризових ситуаціях зростає потреба у підтримці цих дітей, аби мінімізувати вплив стресу та сприяти їхньому гармонійному розвитку. Можна визначити наступні складові соціальної інтеграції обраної категорії дітей.

Створення сприятливого соціального середовища: організація інклюзивних освітніх просторів, які враховують потреби дітей із ООП; формування в освітніх закладах атмосфери толерантності, прийняття й підтримки; проведення освітніх заходів для підвищення обізнаності серед однолітків щодо особливостей дітей із ООП [1].

Підтримка розвитку комунікативних навичок: використання спеціальних методик для розвитку навичок спілкування та взаємодії; організація групових занять, що сприяють формуванню соціальних зв'язків між дітьми; заохочення до участі у спільних проєктах та заходах, які включають усіх здобувачів.

Залучення до позашкільних активностей: інтеграція дітей із ООП у спортивні, культурні, творчі та соціальні гуртки, адаптовані до їхніх можливостей, проведення інклюзивних заходів, таких як виставки, концерти, майстер-класи, де діти можуть проявити свої здібності.

Залучення батьків, або осіб які їх замінюють до освітнього та соціального життя дитини, підтримка сімейних заходів, які сприяють соціальній активності дітей.

Підтримка в умовах переселення та переміщення, яка є першочерговою і передбачає допомогу дітям, які опинилися у нових соціальних умовах через евакуацію чи зміну місця проживання. Сприяння налагодженню контактів із місцевою громадою, іншими дітьми

та дорослими. Організація соціальних програм, спрямованих на інтеграцію переселених дітей із ООП.

Формування навичок самостійності: навчання дітей базових соціальних навичок, які дозволяють їм адаптуватися до змін, залучення дітей до прийняття рішень і планування своєї участі в житті громади, суспільства.

Соціальна інтеграція дозволяє дітям із ООП відчувати себе частиною колективу; розвивати впевненість у собі та своїх можливостях; будувати соціальні зв'язки, які сприяють їхньому емоційному благополуччю; адаптуватися до складних умов, викликаних війною, і знаходити підтримку в суспільстві [4].

Таким чином, соціальна інтеграція дітей із ООП в умовах воєнного стану є важливим кроком до забезпечення їхніх прав на повноцінне життя та рівні можливості.

Партнерство з родиною: залучення батьків до процесу навчання та підтримки дитини.

Висновки. Комплексний підхід здобувачів освіти із особливими освітніми потребами під час воєнного стану стає особливо актуальним, адже кризи, спричинені військовими діями, потребують взаємодії фахівців із різних галузей. Такий підхід дозволяє вирішувати складні завдання комплексно, враховуючи освітні, соціальні, психологічні, медичні, економічні та інші аспекти.

Для результативного здійснення КП необхідними умовами є координація дій – спільна робота представників різних галузей (педагогів, медиків, психологів, юристів, соціальних працівників) для узгодження та уникнення дублювання зусиль; гнучкість та адаптивність – швидке реагування на зміни у ситуації, розробка стратегій на основі аналізу різних сценаріїв, враховуючи реалії воєнного часу.

Таким чином, комплексний підхід є не лише інструментом вирішення нагальних потреб, а й основою для побудови стійкого суспільства в умовах викликів воєнного часу, здійснення підтримки найбільш уразливої категорії населення нашої держави – дітей із особливими освітніми потребами.

Література:

1. Боряк О. В. Центри реабілітації в Україні: реалії та перспективи. *Inclusion and Diversity*. Випуск 3, 2024. С. 10–14.
2. Конвенція про права осіб з інвалідністю, 2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text
3. Литовченко С. Навчально-реабілітаційний центр як сучасна форма організації освіти дітей із порушенням слуху. *Особлива дитина: навчання і виховання*. № 1, 2017. С. 78–85.
4. Миронова С. П. Педагогіка інклюзивної освіти: навчально-методичний посібник. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. 164 с.

References:

1. Boryak, O. V. (2024). Tsentry rehabilitatsiyi v Ukraini: realiyi ta perspektyvy. *Inclusion and Diversity*. Vypusk 3, S. 10-14 [Rehabilitation centers in Ukraine: realities and prospects. *Inclusion and Diversity*. Issue 3, 2024. P. 10–14 [in Ukrainian]].
2. Konventsiya pro prava osib z invalidnistyu (2006). [Convention on the Rights of Persons with Disabilities. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71#Text [in Ukrainian]].
3. Lytovchenko, S. (2017). Navchalno-reabilitatsiyniy tsentr yak suchasna forma orhanizatsii osvity ditei iz porushenniam slukhu. *Osoblyva dityna: navchannia i vykhovannia*. № 1, S. 78-85 [Educational and rehabilitation center as a modern form of education for children with hearing impairment. *A special child: education and upbringing*. № 1, pp. 78–85 [in Ukrainian]].
4. Myronova, S. P. (2016). Pedagogika inklyuzivnoyi osvity: navchal'no-metodychnyy posibnyk. Kam'yanets'-Podil's'kyu natsional'nyy universytet imeni Ivana Ohiyenka, 164 s. [Pedagogy of inclusive education: educational and methodological manual. Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko, 2016. 164 p. [in Ukrainian]].